

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗБУДОВИ ПОЧАТКОВОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ДОНБАСУ

Одним з головних завдань, що стоять перед сучасною українською історико-педагогічною думкою, є аналіз накопичених знань та спроба узагальнення досвіду. Адже потрібно враховувати, що процес реформування сучасної освітньої галузі неможливий без глибокого осмислення історичного досвіду. Успішність реформування в освітній галузі значною мірою залежить від того, наскільки повно і ефективно будуть використані ті позитивні надбання, які базуються, передусім, на національному і регіональному досвіді. Ці обставини спонукають до опрацювання матеріалів з історії шкільництва в цілому по Україні і, зокрема, в окремих її регіонах і містах.

Питання розвитку початкової освіти в різні часи привертало увагу педагогів. Зокрема, заслуговують на увагу публікації І. Альошинцева, І. Єзерського, Г. Фальборка, В. Боброва, С. Фатальчука. В них проаналізована організація навчально-виховного процесу, зміст навчання та специфіка освіти у другій половині XIX ст.

Метою даної роботи є вивчення та аналіз основних процесів формування початкової професійної освіти у містах Донбасу.

Як правило зародження і розвиток системи освіти в другій половині XX – на початку XIX ст. здійснювалося у великих губернських центрах (м. Харків, м. Київ, м. Катеринослав) і розповсюджувалося по повітових містах і заштатних містечках. Саме на периферії проходила їх практична апробація на суспільно-економічну доцільність.

Узагальнюючи історичні матеріали з розвитку системи освіти на території Донеччини, можна стверджувати, що у XIX ст. в регіоні склалися сприятливі умови для її розвитку. Прискорений розвиток економіки, індустріалізації міст і селищ, встановлення капіталістичних виробничих відносин, скасування кріпацтва, земська, освітня, міська, судова реформи були рушіями, що зумовили відкриття і розвиток мережі навчальних закладів. Необхідність їх відкриття і поширення була зумовлена суспільною потребою в кваліфікованих працівниках, спеціалістах різних професій, а також підготовкою молоді до практичної та професійної діяльності, виховання громадянської позиції [1, с. 127].

Проаналізувавши публікації сучасних педагогів, історичні та архівні документи, можна виділили 3 етапи розвитку системи освіти на Донбасі в другій половині XIX – на початку XX ст.:

1-й етап – 1802–1863 рр.;

2-й етап – 1864–1904 рр.;

3-й етап – 1905–1917 рр.

Умовно розділивши досліджуваний період на 3 етапи, беремо за основу соціально-економічні та освітні чинники, які сприяли створенню та розвитку системи професійної освіти регіону. Особливу увагу при цьому варто зосереджувати на тому факті, хто саме ініціював і був фундатором створення і розвитку мережі навчальних закладів.

Перший етап (1802 – 1863 рр.). Верхня межа даного періоду характерна кардинальними реформами в системі освіти Російської імперії. Так вперше в історії вітчизняної освіти було створено Міністерство народної освіти (1802 р.), яке опікувалося тільки питаннями освіти. Одним з перших розпоряджень міністерства стало прийняття Статуту навчальних закладів (1804 р.), який передбачав створення системи освіти, де організація та програмами були однотипними [21]. Цей «Статут» визначав систему адміністративного керівництва народною освітою, зв'язок між учбовими закладами за принципом наступності, що забезпечувало можливість переходу з нижчих шкіл у середні, із середніх – у вищі. Статут навчальних закладів передбачив, що державна система освіти має будуватись «відповідно до обов'язків і користі кожного стану». Основними типами навчальних закладів були визначені: церковнопарафіяльні школи (1 рік навчання); повітові (2 роки навчання); гімназії (4 роки навчання); ліцеї; університети [20].

Поряд з ними існували духовні семінарії та духовні училища. Тобто, відзначається виразний «становий» характер освіти: у гімназіях вчилися діти дворянські, в семінаріях – діти духовенства, в повітових – діти міщан.

Керуючись розпорядженнями МНО (міністерство народної освіти) в 1812 р. у м. Слов'янську розпочинає роботу перший навчальний заклад – Слов'янське церковнопарафіяльне училище [11, с. 4]. Цей навчальний заклад призначався для елементарної освіти місцевого населення (ремісників, селян) і утримувався за кошти батьків. Термін навчання в цьому закладі складав 1 рік. Діти навчалися читати і писати та обов'язково вивчали Закон Божий [11, с. 4].

З 1809 по 1835 рік в Катеринославській губернії були створені 53 приходські училища у селах, де мешкало понад 1000 жителів, а

у Бахмутському повіті в казенних селах – 22 училища. Таким чином, повіт займав за кількістю училищ перше місце у губернії. В Маріупольському і Олександрівському повіті діяли від 3 до 7 училищ, у Слов'яносербському – 1 училище [16].

З 1844 року відкривалися приватні єврейські училища талмуд-тори для бідних та сиріт, приватні домашні хедери-ешибоми для підготовки равинів [19].

У Бахмуті діяли: повітове училище, приходське училище, 2 приватних жіночих пансіони, єврейське училище 1-го розряду. Працювали 13 вчителів, налічувалося 199 учнів – повідомляв в журналі Міністерства внутрішніх справ директор Департаменту поліції таємний радник Штер-крікскомісар¹.

У 1843 році в селі Луганському було відкрито перше початкове училище. У 1866 році всі початкові училища повіту були передані Бахмутському земству. Почалося майже щорічне відкриття нових початкових училищ [16].

6 травня 1856 року опікун Одеського учбового округу направив міністру освіти клопотання про відкриття в м. Бахмуті приватного жіночого пансіону за програмою училища. Він повинен був мати 3 класи. Викладалися Закон Божий з катехізисом і священною історією, російська мова і граматики, арифметика, загальна і російська історія, загальна і російська географія, французька і німецька мови, чистописання, малювання, креслення, музика, танці, рукоділля. В листопаді 1857 року було збільшено набір дівчат з 30 до 50 вихованок. Міністр народної освіти наказав приймати дівчат у віці від 7 до 12 років. Повних пансіонерів було 15 дівчат. Навчання в пансіоні тривало від 3 до 6 років. Колезький радник з губернського Правління вказував, що цей «заклад корисний для дітей дворян, урядовців» [7].

Бахмутське вище народне училище було збудовано в 1847 році. Воно мало чотири класних кімнати, вчительську, бібліотеку, актовий зал, канцелярію. В березні 1880 року при Бахмутському міському 3-х класному училищі були відкриті столярна, токарна і ковальсько-слюсарна майстерні. У 1893–1894 рр. і в подальші роки аж до Лютневої революції училищем завідував дійсний надвірний радник² Микола

Картомишев. Професійна підготовка вчителів міського училища дозволяла їм поставити викладання російської мови, математики, історії, фізики, географії на досить високий рівень.

Випускники 3-х класного міського училища ставали вчителями церковно-приходських училищ і народних земських училищ Бахмутського повіту. Навчання і виховання в училищах здійснювалося «у душі православної церкви, в любові до ближнього і у відданості престолу» [16].

Другий етап (1864–1904 рр.) відзначався активною діяльністю повітових земств у галузі освіти, що сприяла створенню та розвитку мережі закладів освіти Російської імперії і Донбасу зокрема.

У 1864 році в 34 губерніях Європейської частини Росії були засновані перші земства, які відігравали значну роль у розвитку народної школи. Згідно з земським положенням 1864 року земствам надавалося право піклування про кошти на народну освіту і затверджену законом участь у завідуванні навчальними закладами, які вони утримували [13, с. 112].

Із скасуванням кріпацтва у 1861 році з'явилася велика кількість вільного населення, яке потребувало певної освіти. Ці обставини змушували здійснити ряд реформ у галузі початкової народної освіти.

Незважаючи на потреби регіону у нових навчальних закладах, державні органи не могли відкривати і утримувати необхідну їх кількість. Тому почало обговорюватися питання про надання можливості приватним особам і педагогічним громадам відкривати з дозволу МНО нові початкові і середні навчальні заклади.

Так, у 1864 році було видано «Положення про початкові народні училища», яке стало основою для подальшого розвитку народної освіти у Російській імперії та в Україні. Цим «Положенням» приватним особам та сільським громадам було дозволено відкривати народні училища [14, с. 1728]. Наприклад у м. Слов'янськ з 1864 по 1904 рр. започатковано роботу близько 10 приватних шкіл та 6 державних початкових народних училищ (1 і 2 класних) і одного міського 4-х класного училища [3].

Зміст навчання у міському 4-х класному училищі включав вивчення, Закону Божого, російської і французької мови, математики, географії, історії, чистописання. При цьому закладі було відкрито підготовчий клас, де учні даного класу вивчали 10 православних молитов, навчалися писати, множити і ділити до 100 [21].

В жовтні 1890 року Бахмутське земське зібрання в особі предводителя дворянства

¹ Штер-крікскомісар – категорія посад військових чиновників в російській армії. Займалися постачанням грошима військ, управліннь, а також обмундируванням, спорядженням, ручною зброєю, табірним спорядженням, шпиталями та ін. Звання це встановлено Петром I у 1711 р.

² Надвірний радник – в Російській імперії цивільний класний чин до 1745 року VIII класу, пізніше — до VII класу в Табелі про ранги, відповідав армійському

чину підполковника, військового старшини у козаків та військово-морському чину капітана II рангу.

О. Карпова звернулася до міністра державного майна про відкриття середнього гірничо-заводського промислового училища «для розвитку гірничо-заводської промисловості в краї». Управа направила перелік вугільних, соляних копалень, заводів, гірничого виробництва Бахмутського повіту. Одночасно до міністра народної освіти надійшло клопотання Думи про відкриття при майбутньому училищі сільськогосподарського відділу [5].

Паралельно з початковими народними училищами в м. Слов'янськ в цей період функціонувало 3 церковнопарафіяльні школи, які розміщувалися при трьох православних храмах. Зміст навчання у початкових народних училищах і церковнопарафіяльних школах практично не відрізнялися, відмінність була тільки у підпорядкуванні різним відомствам (Церковному Синоду і МНО).

З 1867 року Бахмутському земству нарешті вдалося отримати від уряду дозвіл на відкриття чоловічої 4-х класної прогімназії. Статс-секретар міністерства народної освіти дав згоду за умови, що додаткові витрати візьме на себе земство. До штату прогімназії були включені: інспектор, законоточитель, вчитель російської мови і церковнослов'янської словесності, вчитель історії і географії, вчитель латині, німецької і французької мов, математики і природничих наук, чистописання, малювання, креслення, а також вихователь. Як бачимо, давньогрецька мова тут не викладалася. Фінансувалася прогімназія із коштів міністерства, земства і з платні за навчання. Перша гімназія почала працювати в 1872 році [8].

У 1870 році початкове училище відкривається у Званівці, в 1871 році - в селі Іванівка (Івано-Хрещенське), в 1875 році - в селі Сріблянка. В 1876 році училище відкривається в с. Покровське, проте у 1878 році через поганий стан будівлі це училище було закрито, а у 1883 році знову відкрито. У 1884 році в селі Луганське було відкрите жіноче початкове училище [6].

Олександрівське жіноче училище, яке було відкрито за ухвалою Думи від 5 жовтня 1880 року, носило ім'я імператора Олександра II, оскільки відкриття училища майже співпало з убивством імператора терористом Дмитром Каракозовим. За рішенням міської Думи від 29 вересня 1881 року 46 дівчаток вчилися в училищі безкоштовно, інші платили по 5 рублів на рік у два етапи. З 16 лютого 1881 року для значної частини учениць Олександрівського жіночого училища було запроваджено безкоштовне навчання, виділялися взуття і одяг [16].

Навчання в училищі велося за підручниками для ЦПШ. Особливу увагу надавалося навчанню рукоділля, вишивці, в'язанню, шиттю. Тому, як вказує Н. О. Шейко у

звіті за 1896 рік, багато випускниць далі «поступають модистками». Повітовий комітет народної тверезості звернувся в 1899 році до Думи щодо виділення приміщення в будівлі Олександрівського міського жіночого училища під Недільну школу для дорослих жінок [16].

Ухвалою Думи від 4 лютого 1883 року і розпорядженням попечителя Одеського учбового округу від 24 вересня 1884 року в повітовому місті Бахмуті була відкрита 5-ти класна жіноча прогімназія. В 1892–1893 рр. жіночу прогімназію (4-х класну) було перетворено в 6-ти класну. З 1896–1897 рр. вона стала класичною 8-ми класною гімназією, в ній навчалася 129 учениць. Гімназія розташовувалася у двоповерховому будинку на Торговій площі [10].

Володимирське чоловіче училище було відкрито до 900-річчя хрещення Русі за ухвалою Думи від 5 липня 1888 року. До 1896 року училище розміщувалося в приватному будинку вдови надвірного радника Софії Бриль по вул. Володимирська. Навчально-матеріальна база училища була досить слабкою, бо підручників бібліотека училища в достатній кількості не мала, повністю були відсутні мапи, картини, атласи. За спогадами Ю. А. Полтавцевої, викладача арифметики: «В училищі були відсутні учбові плани, уроки ніхто не відвідував, вчитель мав змогу на уроках робити що завгодно» [16].

З ініціативи П. Н. Горлова при Корсунській копальні (м. Горлівка) стала вестися робота щодо відкриття спеціального навчального закладу, який готував маркшейдерів, штейгерів, машиністів та інших фахівців для кам'яновугільної промисловості Донбасу. У 1876 році Міністром державного майна був складений проект статуту Гірничого училища, а в 1877 році був остаточно складений і затверджений статут Гірничого училища. У 1877 році почалося будівництво будівлі училища, а 16 серпня 1878 р. недалеко від станції Корсунь в присутності багатьох вуглепромисловців і було відкрито навчальний заклад [16].

У другій половині XIX століття у зв'язку із загальною реформою освіти значна увага приділялася розвитку мережі церковно-приходських шкіл (ЦПШ) і початкових шкіл грамоти.

У зв'язку із запитом про стан ЦПШ в Бахмутському повіті Губернське правління повідомляло обер-прокурора Синоду в 1889 році, що «церковні училища існують тільки на папері, а насправді їх зовсім немає». Відомості про церковно-приходські школи Бахмутського повіту вкрай уривчасті.

В своїй навчальній роботі ЦПШ керувалися Статутом 1884 року, а школи грамоти – Статутом 1891 року. Завідування ЦПШ покладалося на одного з приходських священиків, що стежили за

навчанням, харчуванням учнів і збереженням майна шкіл. Відділення повітового Єпархіального правління забезпечувало школи навчальними посібниками, книгами, зошитами і олівцями, призначало вчителів і опікунів. Законовчитель і вчитель предметів повинні були мати атестат духовної семінарії або духовного училища, свідоцтва, видані училищною радою Єпархії, педагогічними радами народних училищ або гімназій, дозволи опікунів [2].

У 1883 році купець Мирон Маркович Заславський став «ініціатором заснування Бахмутського громадського єврейського училища, витративши чималі суми на його утримання». У 1893 році було побудовано приміщення училища по вул. Олександрівській, загальною вартістю понад 1000 рублів за рахунок купців Заславського, Мерейнеса і Французова [19].

В Єврейське училище приймали тільки хлопчиків (всього було 35 учнів). Плата за навчання складала від 5 до 7 рублів за рік. Учні єврейського училища навчалися за наступними підручниками: «Російська мова» Тихомирова, «Слов'янське право» Павлова, «Пропис» Пуциковича, Атлас «Глобус» Ільїна, «Географія» Смирнова, «Коротка історія» Рождественського, «Задачник» Євтушевського, Малініна і Буреніна [16]. Училище мало в розпорядженні досить непогану базу навчальних посібників з географічними, історичними атласами, альбомом тварин, підручники з восьми найменувань (81 примірник), чотири книги для вчителів [19].

1 липня 1896 року було відкрито перше ремісниче училище Донбасу в м. Бахмуті. Будівля училища була з червоної цегли, двоповерхова, з оригінальною архітектурою, збереглася до теперішнього часу (Артемівський індустріальний технікум). До двоповерхової будівлі було прибудовано дві одноповерхові будівлі майстерень [9].

Третій етап (1905–1917 рр.) тісно пов'язаний з розвитком економіки регіону: важкої, видобувної та переробної промисловості. Збільшується кількість заводів, фабрик, прокладаються нові залізниці, виникають нові райони і міста, зростає кількість населення, насамперед міського. Щоб задовольнити потреби населення в освіті, виникають нові школи, училища, гімназії. Приватним навчальним закладам надаються певні пільги [10, с. 112].

На початку ХХ століття Донбас поступово перетворюється в потужний промисловий регіон, відкриваються: керамічний, содовий, 4 цегляні заводи, декілька сучасних соледобувних підприємств.

У Бахмутському повіті до 1903 року було 23 ЦПШ, в яких навчалось 569 хлопчиків і 147 дівчаток, 8 шкіл грамоти, де навчалось 246 хлопчиків і 27 дівчаток. Питаннями

життєдіяльності училищ і приходських шкіл займалася училищна Рада повіту, що розташовувалася по вул. Соборній. Раду очолював предводитель дворян повіту камергер К. І. Карпов. Серед членів Ради були надвірний радник директор народного училища М. І. Картамішев, священник Благівщенської церкви П. Максименко, купець Г. С. Лобасов [2].

Дослідниця історії освіти в Донбасі Л. О. Терських зазначає, що дві жіночі гімназії були в Слов'янську, в Луганську – гімназія Р. Н. Воскресенської та Миколаївська гімназія в Старобільську. Приватні гімназії існували в Бахмутському та Маріупольському повітах. Освітніми установами закритого типу були жіночі середні навчальні заклади – гімназія К. Чвалінської в м. Луганськ, прогімназія Левицького в Юзівці. 3 червня 1906 року в Юзівці відкрито приватна жіноча прогімназія дочкою священника Марфою Миколаївною Левицькою. Повний курс навчання в прогімназії тривав чотири роки і з поділом його на чотири класи [17].

У серпні 1907 року в Юзівці відкрита жіноча приватна прогімназія Софії Костянтинівни Ромм. Спочатку гімназія розташовувалася в пристосованому приміщенні, а в 1913 році Новоросійське товариство Дж. Юза надало в довгострокову оренду ділянку землі для будівництва будівлі гімназії. У 1911 році прогімназія була перетворена в Юзівську приватну жіночу гімназію. У зв'язку із заміжжям засновниці гімназії від 24 жовтня 1912 р. стала іменуватися приватною жіночою гімназією С. К. Гаргер.

У 1908 році в селищі Дмитрівському (нині м. Макіївка) була відкрита приватна жіноча гімназія Емілією Річардівною Бражниковою. До гімназії приймалися особи жіночої статі всіх станів і віросповідань. Гімназія вважалася семирічною, був один підготовчий клас. У початкових класах вивчали російську, французьку та німецьку мови, арифметику, географію, каліграфію, малювання і рукоділля. Дівчата, які закінчили 7 класів, отримували атестат на звання вчительки початкових класів [17].

У 1909 році було відкрито Слов'янське гірничозаводське училище. Спільною рисою для нижчих гірничо-технічних училищ було те, що на загальноосвітні дисципліни часу відводилося більше, ніж на спеціальні предмети. Підготовка випускників була низькою, випускники часто ледве вміли читати, писати і рахувати. Загальноосвітні предмети (фізика, хімія, математика) викладалися за професійною спрямованістю [12, с. 297].

Паралельно з реальним і технічними училищами в м. Слов'янську відкриваються керамічне та ремісниче училища. До навчального плану цих закладів входять нові

предмети: вітчизняна історія, рахівництво, відомості з фізики та хімії. Значна увага приділяється практичній підготовці, задля чого навчальними закладами використовується матеріально-технічна база (пристрої, механізми), а також проводяться екскурсії на місцеві підприємства [12, с. 294].

Зміни, які розпочалися в 1905–1917 роках, зокрема активізація громадської та приватної ініціативи, сприяли поширенню мережі середніх загальноосвітніх і професійних навчальних закладів. 18 листопада 1910 року було відкрито Реальне училище у м. Бахмуті, яке складалося з 8 класів і підготовчого, у кожному класі було не більше 40 учнів. Реалісти, що успішно закінчили повний курс реального училища, допускалися до іспиту у вищі спеціальні учбові заклади.

Починаючи з 1905 року відкриваються приватні навчальні заклади. У ряді державних актів наголошувалося, що вони відкриваються за сприяння уряду в справі народної освіти. Приватні навчальні заклади поділялися на 3 розряди: училища вищого або першого розряду, де передбачалося не менше 6-ти класів; училища другого розряду – не менше 3-х класів; третього розряду – 2-х класні училища.

Так, в 1905 році у Слов'янську розпочинає роботу перша приватна прогімназія, започаткована Ольгою Петрівною Янковською, яка одночасно виконувала і функції начальниці цього закладу. Директор Слов'янського технічного училища Антон Романович Поплавський виконував у цій гімназії обов'язки голови педагогічної ради. В 1910 році за підключенням губернського секретаря Орлова С. С. цей навчальний заклад було реорганізовано у другу жіночу гімназію [18, с.63].

На початок 1917 р. Донбас ставав одним з найпотужніших освітніх центрів південно-східного регіону України. Він потребував кваліфікованих фахівців різних рівнів для різних галузей народного господарства, що стало підставою для розгортання системи професійної підготовки кадрів середньої та нижчої ланок. В цілому становлення і поширення початкової освіти, в тому числі і професійної, у містах Донбасу на межі XIX–XX ст. відіграло важливу роль як у підвищенні культурно-освітнього рівня робітників, так і у забезпеченні промислових підприємств кваліфікованими кадрами, що сприяли швидкому розвитку економіки регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бокань В. Історія культури України / Л. Польовий, В. Бокань – К. : МАУП, 1998. – 227 с.
2. Ведомости ЦПШ города Бахмута // РГИА. – Ф. 803. – Оп. 16. – Спр. 486, 803.
3. Відкриття приватних шкіл та початкових народних училищ // Слов'янський краєзнавчий музей. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 2.
4. Высочайше утвержденное положение о губернских и уездных земских учреждениях 1 января 1864 г. / [Политическая история России : Хрестоматия]. – М., 1996. – С. 488–502.
5. Гаєвська Л. А. Роль земств у становленні та розвитку державно-громадського управління освітою (друга половина XIX ст.) : [Електронний ресурс] / Л. А. Гаєвська // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування : Електронне наук. фахове вид. – 2013. – № 1. – Режим доступу http://el-zbirn-du.at.ua/Gaev_s.pdf
6. Дело о разрешении О. Акимовой открыть начальную школу для девочек в г. Бахмут // РГИА. – Ф. 733. – Оп. 11. – Спр. 421.
7. Дело о разрешении С. Дмитрашкиной открыть в Бахмуте частную женскую школу // РГИА. – Ф. 733. – Оп. 11. – Спр. 53.
8. Дело о рассмотрении в гос. Совете вопроса об открытии в Бахмуте мужской прогимназии. 1879 год // РГИА. – Ф. 1152. – Оп. 47. – Спр. 233; Ф. 1287. – Оп. 43. – Спр. 450.
9. Єфімов Д. В. Про перше ремісничє училище України / Єфімов Д. В. // Сер. Педагогічні науки. – Черкаси, 2015. – Вип. 15 (348). – С. 35–44.
10. Коновець О. Ф. Просвітний рух в Україні: XIX – перша третина XX ст. / О. Ф. Коновець – К.: Хрещатик, 1992. – 120 с.
11. Курило В. С. Образование в Донбассе (XIX–начало XX вв.). / В. С. Курило, В. И. Подов – Луганск : ЛГПУ, 1999. – 114 с.
12. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у XX столітті / В. С. Курило – Луганськ : ЛДПУ, 2000. – 460 с.
13. Мусин-Пушкин А. А. Некоторые общие соображения по вопросу о задачах низшего, среднего и высшего образования / А. А. Мусин-Пушкин. – СПб. : тип. Главного управления уделов, 1914. – 260 с.
14. Полный свод законов Российской империи. В 2-х книгах. – Кн. 2. – Тома IX–XVI / [Под ред. А. А. Добровольского / составил А. Л. Саатшан] – СПб. : Законоведение, 1911. – 4680 с.
15. Сборник статистических сведений о состоянии среднего и низшего профессионального образования в России – Ч. 2. – СПб, 1910. – 114 с.
16. Татаринев С. Й. Історія педагогіки та народної освіти Донеччини (XVIII – початок XX) / Татаринев С. Й. – Х. : Мачулін, 2012. – 116 с.
17. Татаринев С. Й. Роль земских учреждений Бахмутского уезда Екатеринославской губернии в создании и развитии гимназий в 19 – начале 20 века. / Татаринев С. Й., Ефімов Д. В. – Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (43),

Issue: 88, 2016.

18. Фатальчук С. Д. Становлення та розвиток гімназійної освіти східноукраїнського регіону (друга половина XIX – початок XX століття): монографія / С. Д. Фатальчук. – Луганський державний педагогічний університет ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 217 с.
 19. Федяев С. В. Еврейские школы Бахмута / Федяев С. В. // Бахмутський часопис. – Артемівськ, 1997. – № 5-6. – 127 с.
 20. Шульга Л. А. Реформування управління освітою: історичний контекст : [Електронний ресурс] / Л. А. Шульга // Держ. упр.: теорія та практика. – 2006. – № 2. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/E-Journals/DUTP/2006-2/txts/GALUZEVE%5C06slaoik.pdf>
 21. Ялпуга Г. Етапи становлення та розвитку системи освіти в місті Слов'янську (XIX-початок XX століття) / Г. Ялпуга, С. Фатальчук // Гуманізація навчально-виховного процесу / ред. В. І. Сипченко. – Вип. 52; Ч. 2. – 2010. – С. 131-139.
- REFERENCES TRANSLATED AND
TRANSLITERATED**
1. Bokan V. Istoriiia kultury Ukrainy / L. Polovyi, V. Bokan – K.: MAUP, 1998. – 227 s.
 2. Vedomosty TsPSh horoda Bakhmuta // RHYA. – F. 803. – Op. 16. – Spr. 486,803.
 3. Vidkryttia pryvatnykh shkil ta pochatkovykh narodnykh uchylshch // Slov'ianskyi kraieznavchyi muzei. – F. 10. – Op. 1. – Spr. 2.
 4. Vysochaishe utverzhdennoe polozhenye o hubernskykh y uezdnykh zemskykh uchrezhdeniyakh 1 yanvaria 1864 h. / [Polytycheskaia ystoriia Rossyy : Khrestomatiya]. – M., 1996. – S. 488–502.
 5. Haievskia L. A. Rol zemstv u stanovlenni ta rozvytku derzhavno-hromadskoho upravlinnia osvitoiu (druha polovyna KhIKh st.) : [Elektronnyi resurs] / L. A. Haievskia // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia : Elektronne nauk. fakhove vyd. – 2013. – № 1. – Rezhym dostupu http://el-zbirn-du.at.ua/Gaev_s.pdf
 6. Delo o razreshenyy O. Akymovoi otkryt nachalnuui shkolou dlia devochek v h. Bakhmut // RHYA. – F. 733. – Op. 11. – Spr. 421.
 7. Delo o razreshenyy S. Dmytrashkynoi otkryt v Bakhmute chastnuui zhenskuii shkolou // RHYA. – F. 733. – Op. 11. – Spr. 53.
 8. Delo o rassmotrenyy v hos. Sovete voprosa ob otkrytyy v Bakhmute muzhskoi prohymnazyu. 1879 hod // RHYA. – F. 1152. – Op. 47. – Spr. 233; F. 1287. – Op. 43. – Spr. 450.
 9. Iefimov D. V. Pro pershe remisnyche uchylshche Ukrainy / Yefimov D. V. // Ser. Pedahohichni nauky. – Cherkasy, 2015. – Vyp. 15 (348). – S. 35–44.
 10. Konovets O. F. Prosvitnii rukh v Ukraini: KhIKh – persha tretyna KhKh st. / O. F. Konovets – K. : Khreshchatyk, 1992. – 120 s.
 11. Kurylo V. S. Obrazovanye v Donbasse (KhIKh-nachalo KhKh vv.). / V. S. Kurylo, V. Y. Podov – Luhansk : LHPU, 1999. – 114 s. 12. Kurylo V. S. Osvita ta pedahohichna dumka Skhidnoukrayins'koho rehionu u KHKH ctolitti / V. S. Kurylo – Luhansk: LDPU, 2000. – 460 s.
 12. Kurylo V. S. Osvita ta pedahohichna dumka Skhidnoukrainskoho rehionu u KhKh ctolitti / V. S. Kurylo – Luhansk : LDPU, 2000. – 460 s.
 13. Musyn-Pushkyn A. A. Nekotorye obshchye soobrazheniya po voprosu o zadachakh nyzsheho, sredneho y vyssheho obrazovaniya / A. A. Musyn-Pushkyn. – SPb. : typ. Hlavnogo upravleniya udelov, 1914. – 260 s.
 14. Polnyi svod zakonov Rossyiskoi ymperyy. V 2-kh knyhakh. – Kn. 2. – Toma IKh–KhVI / [Pod red. A. A. Dobrovolskoho / sostavyl A. L. Saatshan] – SPb. : Zakonovedenye, 1911. – 4680 s.
 15. Sbornyk statystycheskykh svedeniy o sostoianyy sredneho y nyzsheho professyonalnoho obrazovaniya v Rossyy – Ch. 2. – SPb, 1910. – 114 s.
 16. Tatarynov S. I. Istoriiia pedahohiky ta narodnoi osvity Donechchyny (XVIII – pochatok XX) / Tatarynov S.I. – X. : Machulin, 2012. – 116 s.
 17. Tatarynov S. I. Rol zemskykh uchrezhdeniy Bakhmutskoho uezda Ekaterynoslavskoi hubernyy v sozdanny y razvytyy hymnazyi v 19 – nachale 20 veka. / Tatarynov S.I., Efymov D.V. – Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (43), Issue: 88, 2016
 18. Fatalchuk S. D. Stanovlennia ta rozvytok himnaziinoi osvity skhidnoukrainskoho rehionu (druha polovyna KhIKh – pochatok KhKh stolittia): monohrafiia / S. D. Fatalchuk. – Luhanskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet im. Tarasa Shevchenka. – Luhansk, 2006. – 217 s.
 19. Fediaev S.V. Evreiskye shkoly Bakhmuta / Fediaev S. V. // Bakhmutskyi chasopys. – Artemivsk, 1997. – №5-6. – 127 s.
 20. Shulha L. A. Reformuvannya upravlinnya osvitoiu: istorychnyy kontekst : [Elektronnyy resurs] / L. A. Shulha // Derzh. uпр.: teoriya ta praktyka. – 2006. – № 2. – Rezhym dostupu : <http://www.nbuv.gov.ua/E-Journals/DUTP/2006-2/txts/GALUZEVE%5C06slaoik.pdf>
 21. Yalputa H. Etapy stanovlennya ta rozvytku systemy osvity v misti Slovyansku (XIX-pochatok XX stolittya) / H. Yalputa, S. Fatalchuk // Humanizatsiya navchalno-vykhovnoho protsesu / red. V. I. Sypchenko. – Vyp. 52; CH. 2. – 2010. – S. 131-139.